

ТЕМА I

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

1.1. Сутнісна характеристика категорій “ринок” і “агропродовольчий ринок”

Основною ознакою сучасного ділового світу є домінування ринкових економік у глобальному масштабі і невпинна тенденція їх динамічного поширення. Ринкова економіка – це така форма організації господарських відносин, за якої продукція і послуги, що виробляються в середині економічної системи, призначені здебільшого для продажу, тобто набувають форми товарів. Для ринкової економіки характерно: перевага приватної власності, свобода підприємницької діяльності та свобода споживчого вибору, обмежена роль держави в регулюванні ринкових процесів; домінування чистої конкуренції над монополістичною, розвинене антимонопольне регулювання; кон'юнктурне ціноутворення, маркетингова система управління, орієнтована на споживача.

Питання розвитку агропродовольчого ринку широко досліджені і привертають увагу низки науковців: П.М. Макаренка, А.О. Павленчика [243], П.Т. Саблука [697] та ін. Іноземні автори акцентують увагу на глобальних аспектах розвитку агропродовольчого ринку, а також проблемах формування продовольчої безпеки країн.

Проаналізувавши наукові праці, можна зробити висновок, що серед науковців відсутній єдиний підхід щодо сутності та структури агропродовольчого ринку. З одного боку, науковці обмежують його лише сільськогосподарською галуззю, з іншого, – включають до його структури ринок ресурсів та інші суміжні ринки. З огляду на неоднозначність категорії “агропродовольчий ринок”

виникає необхідність проведення подальших досліджень у даному напрямі.

У сучасній літературі можна знайти ототожнення категорій “аграрний ринок”, “сільськогосподарський ринок”, “агропродовольчий ринок”, “продовольчий ринок”.

Так, наприклад, Коваленко Ю.С. вважає рівнозначними поняття “аграрний”, “сільськогосподарський”, “продовольчий” ринки і зазначає, “що цей ринок є частиною національного товарного ринку, де предметом купівлі- продажу є сільськогосподарська продукція та продовольство, аграрний (сільськогосподарський ринок) – це відносини, які складаються між сільським господарством і промисловими підприємствами та іншими споживачами його продукції, а також із сукупності обмінних операцій між самими сільськогосподарськими товаровиробниками, визначення сільськогосподарського ринку містять лише одну ознаку – вид продукції, що виступає предметом купівлі-продажу” [197, с. 10].

Ми вважаємо, що поняття “аграрний” та “агропромисловий ринок” не є тотожними. В основу відмінностей між ними покладено об’єкт купівлі-продажу. Ця теза підкреслюється у працях Н.М. Даценко, яка зазначає, що “продовольчий ринок є частиною національного ринку, на якій предметом купівлі-продажу виступають сільськогосподарська продукція та продовольство. Кінцевою метою і завданням функціонування продовольчого ринку є забезпечення продовольчої безпеки держави” [106, с. 319].

Метою агропродовольчого ринку є створення продовольчої безпеки держави. “Вирішення цієї проблеми зумовлює не тільки подолання кризи у аграрному секторі, але й піднесення розвитку інших галузей народного господарства” [127, с. 15].

У Законі України “Про державну підтримку сільського господарства України” зазначено, що “аграрний ринок – сукупність

правовідносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції” [373]. Тобто сутність даного визначення полягає в ототожненні понять “аграрний ринок” та “сільськогосподарських ринок”. Подібний підхід можна простежити в працях А.О. Павленчика, який трактує категорію “ринок сільськогосподарської продукції” як “систему економічних відносин, яка формується за участю різних інституцій, забезпечує та регулює виробництво продукції аграрного сектора економіки та рух товару до споживача у сфері обміну” [330, с. 5]. Ми погоджуємось з таким науковим підходом, який полягає в доцільності паралельного вживання категорій “ринок сільськогосподарської продукції” і “аграрний ринок”, основними об'єктами на даному ринку виступає продукція галузей рослинництва і тваринництва.

Таким чином, ми можемо визначити агропродовольчий ринок як сукупність відносин, визначених у часі та просторі з приводу купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, продуктів її переробки та побічної продукції, що об'єднані в складну ієрархічно упорядковану структуровану систему, яка охоплює підсистеми та сегменти, що можуть бути пов'язаними та непов'язаними між собою.

Можна побудувати концептуальну ринкову модель, сутність якої полягає в тому, що ринкова система – це сукупність ринкових елементів (суб'єктів, об'єктів та видів ринку), взаємодія яких здійснюється під впливом сукупності методів та важелів ринкового механізму, результат дії якого визначає стан ринкового середовища, що, у свою чергу, формує клімат для ефективної взаємодії виробників та покупців для задоволення потреб споживачів та забезпечення ефективності функціонування ринкової системи.

Згідно концептуальної моделі, ринок має трирівневу структуру. Перший рівень становить ринкова система, яка об'єднує суб'єкти ринку (виробників виробничих засобів, продукції, робіт, послуг,

переробні підприємства та збутові організації), об'єкти ринку (товари, роботи, послуги, ресурси), а також типи ринків, які можна класифікувати за низкою ознак. У зв'язку з розвитком ринкових систем виникає необхідність типологізації сучасних ринків. При цьому можна виділити такі критерії: 1) за об'єктами: ринок товарів і послуг (споживчий ринок); ринок робочої сили; ринок засобів виробництва; ринок цінних паперів, валюти; ринок науково-технічних розробок, патентів; ринок інформації; ринок обігових коштів; ринок окремих товарів або товарних груп (м'яса, одягу, взуття); ринок ліцензій та ін.; 2) за суб'єктами: ринок покупців; продавців; ринок державних структур; проміжних продавців-посередників; 3) за географічним положенням: місцевий (локальний) ринок; регіональний ринок; національний ринок; світовий ринок; 4) за галузями: автомобільний ринок; комп'ютерний ринок і т. д.; 5) за характером продажу: гуртовий ринок; роздрібний ринок; 6) за ступенем зрілості: нерозвинутий ринок; ринок, що формується; розвинутий ринок; 7) за ступенем обмеженості конкуренції: вільний ринок; монополістичний ринок; олігополістичний ринок; змішаний ринок; 8) за відповідністю чинному законодавству: легальний ринок; нелегальний ("чорний") ринок.

Доцільно удосконалити та доповнити типізацію ринку. Зокрема, щодо першої класифікаційної ознаки, доцільно об'єднати ринок цінних паперів і ринок валюти об'єднати в систему фінансового ринку. Ринок науково-технічних розробок, патентів, ліцензій – у систему ринку об'єктів інтелектуальної власності, такий вид, як ринок окремих товарів або товарних груп (м'яса, одягу, взуття) включити до системи споживчого ринку, оскільки він є його підгрупою, крім того дана ознака дублюється четвертою – за галузями. Другу класифікаційну ознаку доцільно вилучити, оскільки виокремлення продавців і покупців в різні групи не є доцільним, так як ринок якраз і

об'єднує покупців, продавців, у тому числі, коли мова йде і про державні структури.

Третю ознаку доцільно доповнити глобальним ринком, це поняття, на нашу думку, є дещо ширшим, ніж світовий ринок, оскільки глобалізація передбачає інтеграцію світових систем. П'яту ознаку “за характером продажу” доцільно назвати “за обсягом разового продажу”, оскільки поняття “характер продажу” є досить широким і може означати й інші аспекти товарно-грошових відносин. Класифікаційна ознака “за ступенем зрілості” тотожна такій ознаці, як “стадія життєвого циклу”, її доцільно доповнити такими видами ринків, як стабільні ринки, ті, що знаходяться на стадії спаду, і стадії реструктуризації.

Крім розглянутих ознак, варто доповнити типологію такими видами ринків: за сферою товарообігу: закриті, відкриті; за формою розрахунків: готівкові, безготівкові; за принципом взаємодії ринкових суб'єктів: реальні, віртуальні (табл. 1.1).

Ринок являє собою економічний кругообіг товарів, послуг, ресурсів, витрат і доходів, що відбувається у процесі взаємодії суб'єктів ринку на основі ринкового механізму, кон'юнктурного ціноутворення під впливом ринкового середовища. На формування ринкового середовища впливає низка чинників, зокрема, устрій держави, форма правління, історичні особливості, менталітет населення, культура споживання, етика ведення бізнесу, кліматичні особливості тощо.

Ці чинники можна об'єднати в кілька груп: політичні, економічні, організаційні, управлінські, природні, соціокультурні, міжнародні, поєднання яких і визначає динамічність, швидкість і якість розвитку ринкових відносин (рис. 1.1).

Під впливом розглянутих чинників відбувається формування кон'юнктури ринку, його типу та масштабу. Під впливом розглянутих чинників відбувається формування кон'юнктури ринку, його типу та

масштабу.

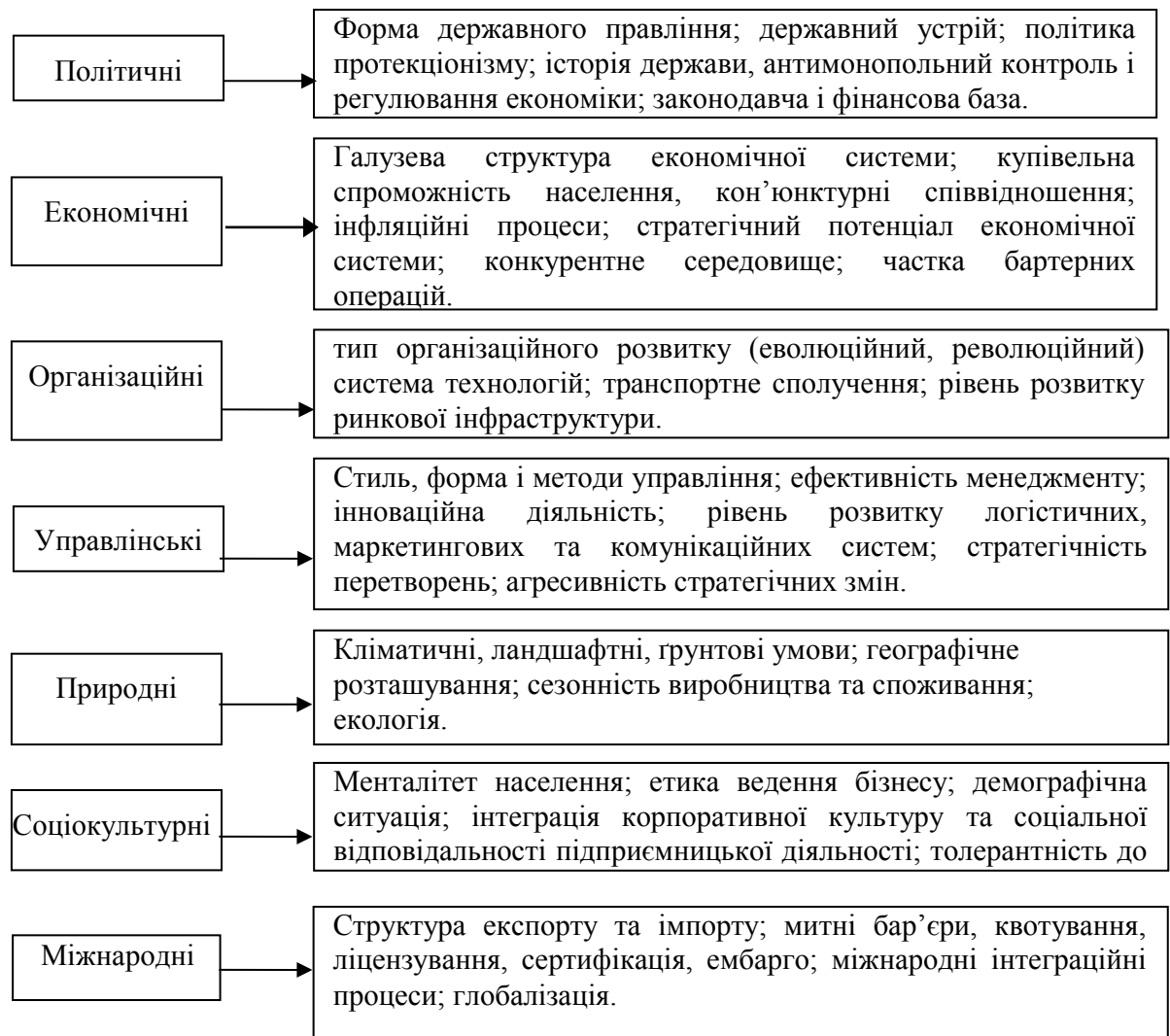
Таблиця 1.1

Класифікація видів ринків

Класифікаційна ознака	Типи ринків
За об'єктами	ринок товарів і послуг (споживчий ринок); ринок робочої сили; ринок засобів виробництва; фінансовий ринок; ринок об'єктів інтелектуальної власності; ринок інформації; ринок обігових коштів.
За географічним положенням	місцевий (локальний) ринок; регіональний ринок; національний ринок; світовий ринок; глобальний ринок.
За галузями	автомобільний ринок; комп'ютерний ринок; агропромисловий ринок; ринок нерухомості тощо.
За обсягом разового продажу	гуртовий ринок; роздрібний ринок.
За стадіями життєвого циклу	нерозвинутий ринок; ринок, що формується; розвинутий ринок; стабільні ринки; ті, що знаходяться на стадії спаду; ринки, що знаходяться на стадії реструктуризації.
За ступенем обмеженості конкуренції	вільний ринок; монополістичний ринок; олігополістичний ринок; змішаний ринок.
За відповідністю чинному законодавству	легальний ринок; нелегальний ("тіньовий") ринок.
За сферою товарообігу	закриті; відкриті.
За формою розрахунків	готівкові; безготівкові.
За принципом взаємодії ринкових суб'єктів	реальні; віртуальні.

Зазначені групи чинників взаємопов'язані і взаємодоповнюють, їх вага і значення залежать від історії та динаміки економічного розвитку, перманентності середовища існування економічної системи. Отже, розглядаючи модель ринку, можна виділити шість парадигм; в основу кожної з яких покладаються підходи щодо суб'єктно-об'єктних відносин між ринковими складовими:

Під впливом розглянутих чинників відбувається формування кон'юнктури ринку, його типу та масштабу. Під впливом розглянутих чинників відбувається формування кон'юнктури ринку, його типу та масштабу.

Рис. 1.1. Структура чинників, що впливають на ринкове середовище

Зазначені групи чинників взаємопов'язані і взаємодоповнюють, їх вага і значення залежать від історії та динаміки економічного розвитку, перманентності середовища існування економічної системи. Отже, розглядаючи модель ринку, можна виділити шість парадигм; в основу кожної з яких покладаються підходи щодо суб'єктно-об'єктних відносин між ринковими складовими:

Парадигма 1. Ринок як система – сукупність відносин між суб'єктами (агентами) ринку з приводу виробництва, переробки та реалізації товарів (робіт, послуг) в умовах обмеженості ресурсів для задоволення потреб споживачів.

Парадигма 2. Ринок як середовище – взаємодія елементів

сприятливого або стримуючого характеру, що супроводжують функціонування системи суб'єктно-об'єктних відносин.

Парадигма 3. Ринок як механізм – сукупність та поєднання методів та важелів, що регулюють ринкову систему та сприяють підвищенню її ефективності.

Парадигма 4. Ринок як процес – послідовність технологічних, організаційних, економічних, фінансових, політичних та інших операцій, що супроводжують доведення товарів (робіт, послуг) від виробника до споживача.

Парадигма 5. Ринок як кон'юнктура – співвідношення попиту і пропозиції.

Парадигма 6. Ринок як хронологія – послідовність ринкових операцій у часі та просторі.

Таким чином, категорію ринок можна розглядати з різних точок зору, а саме, як систему, середовище, механізм, процес, кон'юнктуру, хронологію. У загальному розумінні, ринок є основною динамічною системою, що спонукає до руху економіки всіх країн, забезпечує товарообмін, забезпечення суспільних потреб та розвиток складових глобального середовища. Агропродовольчий ринок є невід'ємним сегментом ринку кожної країни, від його розвитку залежить продовольча безпека кожної держави та механізм вирішення глобальної проблеми людства – подолання голоду.

1.2. Інфраструктура ринку та складові агропродовольчого ринку

Для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів ринку необхідна наявність допоміжних установ і організацій, які формують ринкову інфраструктуру. Головним питанням економіки в умовах глобалізації є питання пріоритетності – першочерговий економічний розвиток основного виробництва, чи необхідність базової розбудови інфраструктурних об'єктів для створення умов подальшого ефективного соціально-економічного розвитку. Соціально-економічна інфраструктура ринку включає низку об'єктів, які забезпечують оптимальне функціонування ринкової системи.

Не дивлячись на всю глибину концептуальних досліджень функцій ринкової інфраструктури, варто вказати на необхідність виділення її соціальної функції. На нашу думку, соціальна інфраструктура є головною складовою ринкової інфраструктури, яка з одного боку є передумовою функціонування ринку, оскільки у соціально орієнтованій ринковій економіці, до якої наближається нині національна економіка в період сучасних трансформаційних змін, людина розглядається як соціальний елемент, а не економічний. Тобто вся економіка та ринок як її основа спрямовані на задоволення соціально-економічних потреб людини, а не навпаки – людина створена для економіки. У той же час, рівень розвитку соціальної інфраструктури – це наслідок синергічного функціонування всіх інших складових ринку, оскільки соціальний розвиток прямо пропорційно залежить від економічного ринкового механізму.

Отже, ринкову інфраструктуру формують як матеріальні фізичні об'єкти, такі і інституціональні, які не мають видової та речової форми, але при цьому, створюють необхідні можливості для ефективного розвитку основного об'єкта (ринку). Інфраструктура ринку містить у собі різні елементи, які можна об'єднати у кілька груп.

Таблиця 1.3

**Порівняльна характеристика наукових підходів в дослідженні
ринкової соціально-економічної інфраструктури**

Концепції ринкової інфраструктури	Підходи до розуміння сутності інфраструктури	Основні конструктивні ідеї, що містяться в концепції
Концепція накладних витрат	Ринкова інфраструктура – система загальних умов розвитку ринку з метою створення сприятливого економічного клімату для функціонування приватного капіталу	Створення комплексу економічних умов для функціонування товарного обігу і розвитку комерційної діяльності
Інституційна концепція	Ринкова інфраструктура – система взаємодії агентів сфери обігу, що забезпечує торговельно-економічні зв'язки між виробництвом і споживанням	Вибір інституційних форм організації ринкової інфраструктури і формування механізму взаємодії ринкових інститутів
Концепція розподільна	Ринкова інфраструктура – система взаємодії агентів сфери обігу, що забезпечує торговельно-економічні зв'язки між виробництвом і споживанням	Вибір ефективних каналів руху товару та інфраструктури, що їх обслуговує для різних типів ринків
Маркетингова концепція	Ринкова інфраструктура – сукупність видів діяльності, що сприяють реалізації товарів на ринку і формуванню нового попиту на товари і послуги	Формування ринкової інфраструктури, що обслуговує всю систему ринків, виходячи з пріоритетності інтересів споживача
Логістична концепція	Ринкова інфраструктура – система матеріально-технічних об'єктів і засобів, що обслуговують процеси фізичного переміщення товарів і опосередковуючи ці процеси інформаційні і фінансові потоки у сфері обігу	Рационалізація транспортно-складських процесів, матеріальних фінансових та інформаційних потоків у сфері обігу
Соціальна концепція	Ринкова інфраструктура – сукупність об'єктів та їх взаємодії, що сприяють формуванню належних умов для відтворення робочої сили та полегшення життєдіяльності	Будівництво і розвиток об'єктів освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, формування сприятливого мікроклімату

Основною її формування є політико-правова інфраструктура, яка включає в себе законодавчу вазу, антимонопольне регулювання діяльності суб'єктів господарювання, політику протекціоналізму, мережу юридичних

закладів, механізм захисту прав споживача, екологічне законодавство, систему стандартизації та сертифікації. Також на рівні з даною групою об'єктів ринкової інфраструктури можна виділити таку групу, як фінансово-інвестиційна інфраструктура: інвестиційне поле та клімат, розвиненість фінансово-кредитних установ, система держаного дотування та субсидування, лізингові компанії.

На другому рівні формування ринкової інфраструктури, який ефективно створюється за умови розвинених об'єктів першого рівня (політико-правової та фінансово-інвестиційної інфраструктури) доцільно виділити маркетингово-логістичну та організаційно-економічну групи.

До першої доцільно віднести такі об'єкти, які система комунікацій і зв'язку, мережа консалтингових та дорадчих служб, торгове посередництво, іміджмейкерські організації, логістичні центри, склади, елеватори. До другої – суб'єкти господарювання, які надають послуги, система тренінгових та навчальних закладів з підвищення кваліфікації, у тому числі з техніки безпеки, інжинірингові фірми, аудиторські, бухгалтерські фірми, розробники програмного забезпечення.

Отже, агропродовольчий ринок є однією з підсистем національного ринку, і, у свою чергу, складається з підсистем нижчого рівня, тому різновиди ринків агропродовольчої продукції можна класифікувати за низкою ознак. Вважаємо за доцільне виділити три основні підсистеми агропродовольчого ринку: ринок тваринницько-промислової продукції; ринок рослинницько-промислової продукції; ринок побічної агропродовольчої продукції та продуктів їх переробки.

Найбільшу питому вагу у структурі агропродовольчого ринку займають ринки тваринницько-промислової та рослинницько-промислової продукції. Ці сегменти доцільно класифікувати за такими специфічними ознаками, як традиційність продукції, галузь, сфера (рівень) відносин, масштаб охоплення, види продукції, структура, сегментність, тривалість

товарообороту, рівень розвитку, сезонність виробництва (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Модель ринкової інфраструктури

Найбільшу питому вагу у структурі агоропродовольчого ринку займають ринки тваринницько-промислової та рослинницько-промислової продукції. Ці сегменти доцільно класифікувати за такими специфічними ознаками, як традиційність продукції, галузь, сфера (рівень) відносин, масштаб охоплення, види продукції, структура, сегментність, тривалість товарообороту, рівень розвитку, сезонність виробництва. У межах даних

класифікаційних ознак доцільно виділити типи ринків в межах тваринницько-промислового та рослинницько-промислового напрямів. Тваринницько-промисловий сектор належить до найбільших і найскладніших економічних систем агропродовольчого ринку, що включає в себе тваринництво, переробну і харчову промисловості. Основою даного сектору є тваринництво, яке “представляє собою великий комплекс галузей, що виробляють високопоживні, калорійні і дієтичні продукти харчування (м’ясо, молоко, яйця) та цінну сировину (вовну, шкіри, хутро та інші види продукції)” (табл. 1. 4).

Таким чином, ринковий механізм у тваринницько-промисловій галузі є недосконалим, що гальмує розвиток даної сфери. Обсяги виробництва продукції тваринництва є недостатніми для задоволення споживчих потреб населення та повного завантаження виробничих потужностей переробних підприємств, що негативно позначається на якості харчових продуктів. Як наслідок, спостерігаються негативні явища

У процесі забезпечення продовольчої, а отже і національної безпеки. Тому виникає гостра необхідність удосконалення методів та важелів розвитку тваринницько-промислового ринку. Ринок рослинницько-промислової продукції займає домінуюче положення, порівняно з тваринницько-промисловим ринком. Проводячи оцінку специфічних класифікаційних ознак цих двох підсистем агропродовольчого ринку, варто відзначити, що рослинницько-промисловий ринок значно ширший. Найбільш розвинутими є такі сегменти рослинницько-промислової продукції, як зерновий та ринок соняшнику та олії, інші сегменти суттєво відстають у своєму розвитку.

Таблиця 1. 4

Ринок тваринницько-промислової продукції

Класифікаційна ознака	Типи ринків	Основні об'єкти тваринницько-промислової підсистеми агропродовольчого ринку
Традиційність продукції	традиційні	ринок м'яса (яловичини, свинини, конини, баранини, козлятини, птиці (курятини, гусятини) кролятини); ринок молока; ринок продукції бджільництва; ринок продукції рибництва тощо
	нетрадиційні	ринок продукції страусівництва; ринок продукції буйволівництва; ринок кенгурятини; ринок продукції голубівництва; ринок оленятини та ін.
Галузь	скотарство	ринок м'яса; ринок молока.
	свинарство	ринок м'яса; ринок сала; ринок бекону.
	птахівництво	ринок курятини; ринок гусятини; ринок індюшатини; ринок яєць та ін.
	бджолярство	ринок меду; ринок воску.
	рибництво	ринок риби; ринок супутньої рибної продукції.
	переробка	ринок м'ясопродукції; ринок молокопродуктів.
	інші галузі	ринок продукції нетрадиційних галузей тваринництва та продуктів її переробки.
	II сфера (рівень)	продукти переробки
Масштаб охоплення	глобальні	усі види ринків продукції тваринництва та продуктів її переробки
	національні	
	міжрегіональні	
	регіональні	
	локальні	
Вид продукції	основна	м'ясо; молоко; яйця; мед; риба.
	додаткова	віск; шкіра; пір'я; кістки та ін.
Структура	прості	ринки, на яких реалізується один вид продукції (м'ясо, молоко, мед, віск та ін.).
	складні	ринки, на яких реалізується кілька видів продукції (м'ясо та м'ясопродукти; молоко та молокопродукти).
Тривалість товарообороту	зі швидким оборотом	ринок продукції птахівництва, молочного скотарства, кролярства, рибництва; ринок продуктів переробки тваринницької продукції
	із середнім оборотом	ринок продукції свинарства
	з тривалим оборотом	ринок продукції м'ясного скотарства

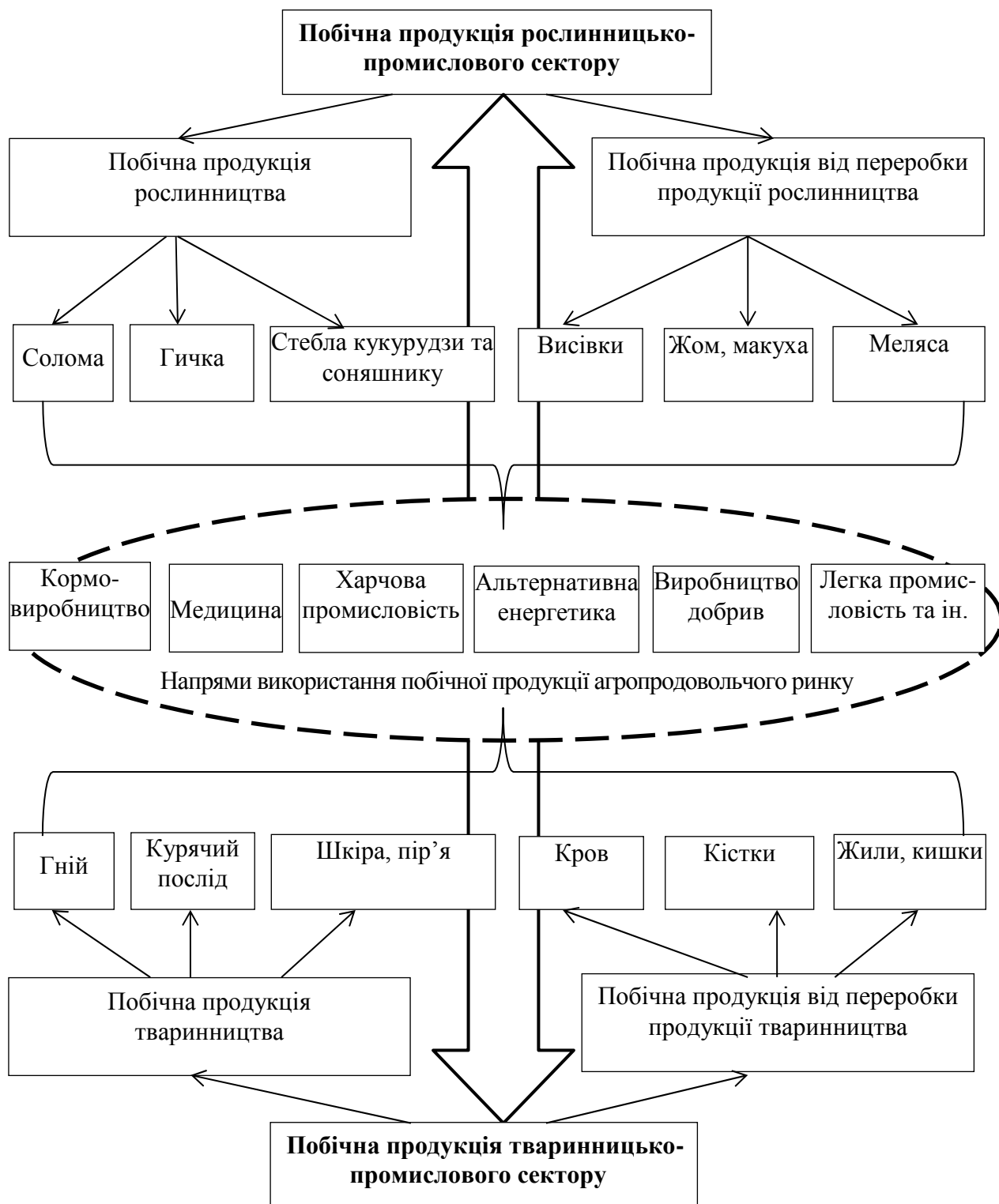
Отже, розвиток рослинницько-промислового ринку відіграє важливу

роль у формуванні міжнародних конкурентних переваг національної економіки у глобальному середовищі. Рослинницько-промислову і тваринницько-промислову підсистеми можна вважали взаємодоповнюючими, які, у свою чергу, мають незалежні ознаки. Ці елементи агропродовольчого ринку є домінуючими і займають найбільшу вагу в його структурі. Втім, не менш важливе значення має така складова агропродовольчого ринку, як ринок побічної продукції агропромислового виробництва і продуктів їх переробки. До них відносять солому, гичку, жом, макуху, гній, курячий послід, висівки, кісткове борошно, кров, шкіру, пір'я, мелясу тощо (рис. 1.5).

Побічна продукція агропродовольчого ринку насамперед використовується у взаємозв'язку з галузями рослинництва і тваринництва. Зокрема, відходи тваринництва, зокрема гній, є органічним добривом для рослинництва, а відходи рослинництва, наприклад, солома, є підстилкою для сільськогосподарських тварин. Крім того, основними напрямками використання побічної продукції агропродовольчого ринку є такі галузі, як кормовиробництво, медицина, харчова промисловість, альтернативна енергетика, виробництво добрив, легка промисловість, будівництво.

При кормовиробництві використовується гичка, макуха, жом; у харчовій промисловості – висівки, меляса, в медицині – кров, з якої зокрема виготовляють альбумін, кишки та жили, з яких виробляють джгути; у легкій промисловості – шкіру, пір'я, виробляють струни, солому також використовують при будівництві. Перспективним напрямком використання відходів сільськогосподарської продукції є виробництво енергії. В умовах глобалізації економіки, провідним напрямком якої є пошук джерел зниження енергозалежності країн світу, важливу роль відіграє альтернативна енергетика, зокрема використання відновлювальних джерел енергії. “У цілому до відновлювальних джерел енергії відносять джерела на основі постійно діючих або таких, що періодично виникають у

навколишньому середовищі, потоків енергії”.

Рис. 1.5. Класифікація побічної продукції агропродовольчого ринку

Науковий інтерес до відновлювальних джерел енергії зумовив

виникнення таких наук, як біоекономіка та біоенергетика. Нині науковці та практики намагаються обґрунтувати економічну доцільність отримання енергії з нетрадиційних ресурсів, основним джерелом яких є відходи від виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки.

Основу агропродовольчого ринку складає сільськогосподарська галузь та переробка сільськогосподарської сировини, зокрема, напрямок виробництва харчових продуктів.

Науковий інтерес до відновлювальних джерел енергії зумовив виникнення таких наук, як біоекономіка та біоенергетика. Нині науковці та практики намагаються обґрунтувати економічну доцільність отримання енергії з нетрадиційних ресурсів, основним джерелом яких є відходи від виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки.

Основу агропродовольчого ринку складає сільськогосподарська галузь та переробка сільськогосподарської сировини, зокрема, напрямок виробництва харчових продуктів.

Згідно класифікатора видів економічної діяльності цей напрямок включає виробництво м'яса та м'ясних продуктів; перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків; перероблення та консервування фруктів і овочів; виробництво олії та тваринних жирів; виробництво молочних продуктів; виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів і крохмальних продуктів; виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів; виробництво інших харчових продуктів; виробництво готових кормів для тварин.

Крім основних ринкових підсистем (ринок рослинницько-промислової продукції, ринок тваринницько-промислової продукції, ринок побічної продукції агропродовольчого ринку), агропродовольчий ринок має тісну взаємодію із суміжними ринками. Важливе значення мають взаємозв'язки з суб'єктами ринку засобів виробництва. До них належать виробники машин і устаткування для сільського господарства та переробної галузі, а також

оборотних засобів – насіння, засобів захисту рослин і тварин, кормів, добрив. Не менш важливе значення для розвитку агропродовольчого ринку має ринок фінансово-кредитних ресурсів, який можна також розглядати як інвестиційний ринок, від масштабів взаємодії з яким залежить можливість розширеного відтворення суб'єктів агропродовольчого ринку.

Варто звернути увагу на ринок землі. В Україні нині введений мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення, втім питання орендних відносин, а також продажу земель несільськогосподарського призначення також входять до сфери даного ринку. Ринок праці також відіграє провідну роль у розвитку агропродовольчого ринку, оскільки значна частина працездатного населення України занята в аграрній сфері.

Основу агропродовольчого ринку складає сільськогосподарська галузь та переробка сільськогосподарської сировини, зокрема, напрямок виробництва харчових продуктів.

Згідно класифікатора видів економічної діяльності цей напрямок включає виробництво м'яса та м'ясних продуктів; перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків; перероблення та консервування фруктів і овочів; виробництво олії та тваринних жирів; виробництво молочних продуктів; виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів і крохмальних продуктів; виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів; виробництво інших харчових продуктів; виробництво готових кормів для тварин.

Крім основних ринкових підсистем (ринок рослинницько-промислової продукції, ринок тваринницько-промислової продукції, ринок побічної продукції агропродовольчого ринку), агропродовольчий ринок має тісну взаємодію із суміжними ринками. Важливе значення мають взаємозв'язки з суб'єктами ринку засобів виробництва. До них належать виробники машин і

устаткування для сільського господарства та переробної галузі, а також оборотних засобів – насіння, засобів захисту рослин і тварин, кормів, добрив. Не менш важливе значення для розвитку агропродовольчого ринку має ринок фінансово-кредитних ресурсів, який можна також розглядати як інвестиційний ринок, від масштабів взаємодії з яким залежить можливість розширеного відтворення суб'єктів агропродовольчого ринку.

Варто звернути увагу на ринок землі. В Україні нині введений мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення, втім питання орендних відносин, а також продажу земель несільськогосподарського призначення також входять до сфери даного ринку. Ринок праці також відіграє провідну роль у розвитку агропродовольчого ринку, оскільки значна частина працездатного населення України занята в аграрній сфері.

Таким чином, прискорення темпів глобалізації економіки зумовлює суттєві зміни у бізнес-середовищі. Прямий вплив дані процес здійснюють на агропродовольчий ринок, оскільки даний сегмент розвивається майже у всіх країнах світу і має стратегічне значення. Агропродовольчий ринок має як загальні для всіх типів ринків риси, так і специфічні ознаки. Основна його суть зводиться до встановлення відносин з приводу купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, продукції її переробки та побічної продукції на визначеній території в обумовлені терміни.

Основою ринку тваринницько-промислової продукції є м'ясна та молочна галузі та сфера переробки їх продукції, які в сукупності займають найбільшу питому вагу у структурі даного сегменту агропродовольчого ринку.

1.3. Глобалізація ринкової економіки: етапи та концепції

Незалежно від рівня розвитку, спеціалізації, забезпеченості ресурсами, політичного устрою кожна держава є невід'ємним елементом глобального економічного простору. При цьому, кожна країна відіграє свою роль у глобальному середовищі. Статус учасників ринку насамперед визначається рівнем економічного розвитку, ефективністю державного управління, наявністю міжнародних конкурентних переваг, ефективністю інтеграційних зв'язків. Вплив глобалізації на внутрішню економіку країн може бути як позитивним, так і негативним, про це свідчить історичний міжнародний досвід

розвитку глобалізаційних процесів. Як наслідок, у сучасному ринковому середовищі можна простежити активну динаміку біполярних тенденцій, сформованих прихильниками глобалізації та антиглобалістами.

Перші уявлення про глобалізаційні процеси виникли ще до нашої ери, коли відбувалось об'єднання племен, а потім і країн. Наприклад, цар Вавілонії Хаммурапі створив державу на основі об'єднання народів, які проживали поблизу. Яскравим типом історичної глобалізації є діяльність Візантії, Римської Імперії, а згодом і Османської Імперії та інших колонізаторів. Розглядаючи історію глобалізаційних процесів, можна виділити такі спільні риси: прагнення до збільшення об'єднаних територій та структуроутворюючих одиниць; домінування сильніших країн над слабшими; встановлення контролю над діяльністю членів об'єднання; створення єдиного ринкового простору тощо. Поняття глобалізація походить від двох французьких слів “global” – всезагальний та латинського “globus” – куля, і означає: 1) той, що охоплює всю земну кулю; 2) всебічний, повний, універсальний, загальний (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Характеристика етапів глобалізації

Етапи (часовий період)	Характеристика періоду
<p>Перша хвиля глобалізації розвиток Американсько го та Азійського континентів до епохи промислової революції (XV-XVII ст.)</p>	<p>Освоєння нових контентів сприяло поглибленню зв'язків між різними країнами, побудову логістичних шляхів. Економіка перестає бути закритою, закладаються перші основи міжнародного поділу праці, формується підґрунтя до створення єдиного економічного простору та світового ринку.</p> <p>Буржуазія шляхом експлуатації всесвітнього ринку зробила виробництво і споживання всіх країн космополітичним і що на заміну старої місцевої і національної замкненості та існування на основі продуктів власного виробництва приходить усебічний зв'язок і залежність націй одна від одної. Інтернаціоналізація господарського життя має тенденцію до створення єдиного всесвітнього господарства як цілого, що цілком виразно виявлене вже при капіталізмі та завершиться при соціалізмі</p>
<p>Друга хвиля глобалізації Період встановлення в Європі Вестфальського миру (середина XVII ст. – початок XX ст.)</p>	<p>Після підписання Вестфальської угоди у 1648 р. було встановлено чіткі межі держав, їхній суверенітет і міжнародні права. Партнерські відносини між країнами Європи та світу почали розвиватись на основі засад конкуренції, процеси індустріалізації пришвидшилися, почали з'являтися світові лідери транснаціонального характеру.</p> <p>Кордони європейських держав було усталено, процеси індустріалізації, спільні дії європейських держав на світовій арені посилено, залізничний і морський транспорт суттєво здешевив логістику товарів, збільшив відстань, на яку їх можна було оперативно перевезти.</p>
<p>Третя хвиля глобалізації Період переділу світу, зумовлений I і II Світовими війнами (друга половина XX ст.)</p>	<p>Активні процеси глобалізації, які відбувались на початку XX століття, були зупинені численними військовими діями, які охопили всі провідні країни світу. Після закінчення Другої світової війни на Бреттон-Вудській конференції (1944 р.) було закладено нові умови для подальшого розвитку глобалізаційних процесів, пізніше у 1947 р. у Женеві було прийнято Генеральну угоду з тарифів і торгівлі (ГАТТ), до якої приєдналися 23 держави – світових лідера. Як наслідок, посилюється домінування кількох країн, які контролюють світовий ринок, що породжує незадоволення невеликих країн появою світових монополій.</p>

Аналізуючи історичні етапи глобалізації економіки, варто вказати на пришвидшення хвиль глобалізації. Спочатку це були неформальні об'єднання держав та підприємницьких структур, згодом сформувались офіційні глобальні організації, які суттєво вплинули на розвиток світового

ринку в глобальному середовищі.

З огляду на те, що в новітній світовій історії відбулися масштабні події, які вплинули на розвиток ринку, доцільно внести корективи в історичну модель розвитку глобалізації. Питання глобалізації економіки здебільшого розглядаються однополярно з економічної точки зору, втім в останні роки все більшої вагомості набуває формування взаємозв'язків між політичною, економічною, екологічною, енергетичною та соціальною складовими. У зв'язку з цим, виникає необхідність точнішого визначення початку четвертої хвилі глобалізації – 1991-1992 рр., оскільки саме в цей період відбулися історично значимі події, які носять глобальний характер. Крім того, вважаємо за доцільне виділити п'яту хвилю глобалізації, яка виникла на початку 2000-х років.

Четвертий і п'ятий етапи варто структурувати на періоди і виділити динамічний ряд входження України в глобальний ринковий простір.

Початок четвертої хвилі глобалізації у світі співпадає з отриманням Україною незалежності (табл. 1.7).

Розпад СРСР і поява на його території незалежних держав зумовило кардинальну зміну ринкових орієнтирів у світовому масштабі. На противагу розпаду Радянського Союзу і створенню Союзу Незалежних Держав було створено Європейський Союз, що певним чином вплинуло на поляризацію Євразійського ринку. Важливим аспектом глобалізації економіки та ринку в період четвертої хвилі стало розширення групи “Великої сімки” шляхом приєднання Росії та створення групи “Велика двадцятка”, членами якої є Австралія, Аргентина, Бразилія, Велика Британія, Індія, Індонезія, Італія, Канада, Китай, Корея, Мексика, Німеччина, ПАР, Росія, Саудівська Аравія, США, Туреччина, Франція, Японія і Європейський Союз (G20).

Постійними учасниками зустрічей групи (G20) є Міжнародний Валютний Фонд, Європейський центральний банк і Світовий банк. Згодом у 1997 р. група “Великої двадцятки” була розширена до тридцяти учасників,

потім звужена до двадцяти двох, але з 1999 р. її

Таблиця 1.7

Етапи входження України у глобалізаційний економічний простір протягом четвертої хвилі глобалізації

Періоди	Світові тенденції	Події в Україні
1991 р.	<p>Припинення Холодної війни. Розпад Союзу Радянських Соціалістичних Республік, поява 15 нових незалежних країн. Створення міжнародної регіональної організації СНД з метою підтримання зв'язків між колишніми країнами-членами СРСР. Розпад Югославії. Незалежність отримала Хорватія і Словенія. Активні бойові дії в Іраку. Розширення групи “Великої сімки” (Великобританія, Франція, Німеччина, Канада США, Японія, Італія) за принципом “7+1” за рахунок Росії. Створення групи “Велика двадцятка” (G20)</p>	<p>Обрання Україною статусу незалежної держави. Перші визнання України Польщею і Канадою. Україна стала співзасновницею СНД, однак не ратифікувала Статут даної організації. Перший призив до Збройних сил України.</p>
1992-1994 рр.	<p>Створення Європейського Союзу на основі Маастрихтської угоди, формування спільного європейського ринку. Розпад Югославії, Чехословаччини на Чехію і Словаччину, Карабахська, Осетинська, Боснійська війни, війни в Сомалі, Алжирі. Конференція у Ріо-де-Жанейро, на якій прийнято Концепцію сталого розвитку</p>	<p>Лібералізація цін, гіперінфляція, введення купонно-кардованців. Ваучерна приватизація. Затвердження прапору, гімну, гербу України. Зареєстровано національний домен .ua Поділ Чорноморського флоту, встановлення дипломатичних зв'язків з низкою країн світу. Україна приєдналась о концепції сталого розвитку. Прийняття Україною без'ядерного статусу</p>
1995-1997 рр.	<p>Створення Світової організації Торгівлі. Декларування Шенгенської зони між сімома країнами (Бельгія, Франція, Німеччина, Люксембург, Нідерланди, Португалія и Іспанія). Чеченська війна. До Асоціації держав Південно-Східної Азії (геополітичної та економічної міжнародної організація, до якої входять країни, розташовані в Південно-Східній Азії) вперше приєдналась соціалістична держава – В'єтнам. У 1997 р. була сформована G33 - група з 33 країн, на зміну якій у грудні 1999 р. прийшла G22, яка проіснувала менше року і швидко поступилася місцем G20.</p>	<p>1995 р. – Прийняття Закону України “Про Автономну Республіку Крим”; вступ України до Ради Європи; Українська ракета “Циклон-3” вивела на навколоземну орбіту перший український науково-дослідницький супутник “Січ-1”. Україна вперше почала обслуговувати зовнішні борги. 1996 р. – прийнято Конституцію України та національну валюту гривню. 1997 р. – “Великі угоди” з РФ про дружбу, співробітництво та партнерство, а також про перебування ЧФ в Україні. Політ Л. Каденюка в космос.</p>

1998-2001 рр.	Введення Євро в безготівкові розрахунки. Деномінація в Росії. Населення на Землі досягло 6 млрд. осіб	Візит Папи Римського Івана Павла II (Кароля Войтили) в Україну. Проведення масових акцій "Україна без Кучми"
---------------	---	--

склад знову налічує двадцять учасників. Вагомість самітів даної групи посилилась у 2008 р. під час світової економічної кризи, коли держави намагалися знайти напрями вирішення даної глобальної проблеми. Глобальне значення у світовому масштабі під час четвертої хвилі глобалізації має розпад Югославії, а також численні конфлікти в Африці.

Важливим питанням, яке об'єднало більшість країн світу, стало встановлення балансу між економічною, екологічною та соціальною складовою господарської діяльності. Ця проблема була широко розглянута на конференції ООН у Ріо-де-Жанейро у 1992 р., у результаті якої прийнято концепцію сталого розвитку, принципи якої можна вважати основоположними орієнтирами функціонування ринків країн світу в умовах глобалізації економіки. Сутність концепції полягає у застосуванні еколого-економічного соціально орієнтованого підходу до розвитку господарюючих систем у ринковому середовищі. Основні принципи концепції сталого розвитку тісно взаємопов'язані з особливостями діяльності аграрних підприємств, господарювання яких безпосередньо пов'язане з екологічними чинниками та соціальною спрямованістю бізнесу, оскільки виробництво продуктів харчування має бути екологічно безпечним і, у той же час, забезпечувати економічну ефективність.

З часу прийняття концепції сталого розвитку було неодноразово підведено підсумки, визначено вагомі результати та визначено майбутні орієнтири стратегічного розвитку. Управління сталим розвитком набуло нових особливостей, що насамперед пов'язано з впливом глобалізації на діяльність як окремих підприємств, так і на стан економік різних країн. Глобальне середовище нині здійснює прямий вплив на діяльність сільськогосподарських підприємств. Зростання чисельності населення та

його потреб у продуктах харчування зумовлюють необхідність зміни системи господарювання в аграрному секторі економіки. Товаровиробники шукають резерви збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції насамперед за рахунок підвищення урожайності на основі інтенсивних технологій (максимізації доз внесення мінеральних добрив, гербіцидів та пестицидів). Такі підходи до господарювання суперечать принципам сталого розвитку, оскільки порушують баланс між екологічними, економічними та соціальними чинниками. Таким чином, в умовах посилення впливу глобального середовища на діяльність сільськогосподарських підприємств виникає необхідність пошуку нових методів управління їх сталим розвитком, що визначає актуальність проведення дослідження в даному напрямі.

Сутність концепції сталого розвитку зводиться до того, щоб забезпечити баланс між екологічним та економічним середовищами для забезпечення потреб соціуму як в короткотерміновому, так і в стратегічному періодах. Однак, під впливом глобалізації виникають нові парадигми щодо визначення сутності та основних положень даної концепції. Становлення економічної теорії, присвяченої питанням сталого розвитку, розпочалося в період заснування Римського клубу, коли більшість країн з ринковою системою господарювання усвідомили необхідність зміни економічної стратегії для гармонізації еколого-економічних та суспільних відносин.

Римський клуб – це міжнародна, неприбуткова, неурядова організація, що об'єднує науковців, економістів, бізнесменів, представників міжнародних організацій, урядовців з усіх континентів, які займаються актуальними проблемами людства, їх аналізом і прогнозуванням в контексті “світової проблематики” (“world problematique”). “Римський клуб був заснований у 1968 р. за ініціативою італійського економіста і підприємця доктора Ауреліо

Печчеї, Римський клуб формувався як незалежна експертна група для оцінки довгострокових наслідків існуючих проблем та перспектив розвитку людства, а також інтелектуального сприяння діяльності міжнародних організацій і національних урядів. Від початку до нього увійшло близько 30 експертів світового рівня, що представляли 10 країн. В Україні діє Українська асоціація Римського клубу [87, 126]. Римський клуб в своїй діяльності дотримується трьох основних принципів: “глобальний погляд на комплексні, масштабні світові проблеми, що відображає дедалі зростаючу взаємозалежність країн в рамках єдиної планетарної системи; міждисциплінарний (“холістичний”) підхід та розгляд сукупності актуальних проблем – політичних, економічних, соціальних, екологічних, технологічних, культурних і соціо-психологічних – в їхній взаємодії як частин єдиного цілого; розгляд довгострокових наслідків нинішніх проблем, а також політичних рішень і практичних заходів, що знаходяться в арсеналі сучасної політики” [87, 126]. Найбільш значимою публікацією Римського клубу була доповідь *Limits to Growth* (“Межі зростання”, 1972 р. [87, 126]), у якій розглядалися глобальні проблеми людства, зокрема зростання чисельності населення, наслідки науково-технічного прогресу, підвищення рівня забрудненості навколишнього середовища, вичерпання природних ресурсів. Дана доповідь заклала основи концепції сталого розвитку і викликала значний інтерес до глобальних проблем людства.

Один із авторів наукової праці “Межі зростання” Д. Медоуз зазначав, що “матеріальне зростання не може продовжуватись до безкінечності на планеті, яка має обмежені ресурси, та вимагала відмовитись від підвищення кількості (росту) на користь якості (розвитку), людство очікує екологічна революція, яка повинна змінити його пріоритети і ціннісні орієнтири” [268, с. 8-9]. Перше офіційне трактування поняття “сталий розвиток” (*sustainable development*) “з’явилося у 1987 р. і було запропоноване прем’єр-міністром Норвегії Гру Харлем Брундтланд, яка

сформулювала його у звіті “Наше спільне майбутнє”, підготовленому для ООН Міжнародною комісією з навколишнього середовища і розвитку і визначала його як розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, проте не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби” [357, с. 146]. Даний підхід ліг в основу концепції сталого розвитку, яка була офіційно прийнятою на Міжнародній конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Самміт Землі, 1992 р.) в Ріо-де-Жанейро, де було визначено, що “сталий розвиток дає можливість на довгостроковій основі забезпечити стабільний економічний ріст, не допускаючи деградації природного середовища, право на розвиток має бути реалізоване таким чином, щоб задовольнити потреби у розвитку і охороні навколишнього середовища існуючого і майбутніх поколінь” [357].

Варто звернути увагу на концепцію Р.І. Буряка. Розвиваючи загальноприйняті підходи трактування сутності категорії “сталий розвиток”, науковець пропонує виділяти “три зони компромісів: стерпний розвиток; справедливий розвиток; життєздатний розвиток – досягнення узгодженості між екологічною та економічною підсистемами, тобто забезпечення раціонального природокористування та збалансування економічних потреб з екологічними можливостями планети, зокрема відносно використання енергії” [52, с. 90]. Крім зазначеної концепції, у сучасній науковій літературі зустрічаються різні підходи до трактування категорії “сталий розвиток” [54, 80, 131, 339, 355, 709, 722]. Узагальнюючи погляди науковців стосовно концептуальної сутності поняття “сталий розвиток”, доцільно запропонувати таке трактування: сталий розвиток – це процес здійснення господарської діяльності, що передбачає виробництво та реалізацію товарів, робіт, послуг на основі синергетичного підходу до процесу взаємодії економічних, екологічних соціальних та енергетичних систем, що забезпечує ефективність функціонування господарського елементу в оперативному та стратегічному періодах.

Важливе значення має виявлення особливостей сталого розвитку в сільському господарстві. У науковій літературі [59, 193, 705, 731] можна зустріти різну інтерпретацію даної дефініції. Більшість зазначених праць присвячені загальним питанням сталого розвитку сільського господарства. Однак, формування механізму управління сталим розвитком окремих суб'єктів

господарювання даної сфер потребує поглибленого підходу до діагностики чинників мікросередовища функціонування сільськогосподарських підприємств. Для більшості сільськогосподарських суб'єктів господарювання важливим залишається питання відновлення темпів відтворення, від вирішення якого залежить формування ефективного механізму господарювання. Аграрний сектор економіки потребує впровадження принципів сталого розвитку, оскільки саме в даному секторі економіки зосереджено найбільше стратегічно важливих ресурсів, використання яких зумовлює виробництво продуктів харчування, що є основною продовольчої безпеки держави. Доцільно виділити такі принципи управління сталим розвитком в аграрній сфері:

- синергічний підхід до поєднання природних та економічних ресурсів; підтримання балансу між економічними, екологічними та соціальними чинниками;

- поєднання ринкових та державних механізмів регулювання; забезпечення розширеного відтворення у сільському господарстві;

- застосування енерго-та ресурсозберігальних технологій та відновлювальних джерел енергії;

- підвищення ефективності енергоощадження в галузі, використання нетрадиційних джерел енергії;

- розвиток біоекономіки та органічного виробництва;

- застосування програмно-цільового та системного підходів до управління; поглиблення зв'язків між суб'єктами господарювання різних

ланок;

охоплення всіх напрямків діяльності сільськогосподарських підприємств; забезпечення стратегічної конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках;

врахування інтеграційних механізмів міждержавного та глобального рівнів при обґрунтуванні стратегії розвитку підприємства; орієнтованість на довгострокову перспективу.

Таким чином, глобалізація економіки вносить свої корективи в систему управління агропродовольчою сферою. Прийнята у 1992 р. концепція сталого розвитку набуває нової актуальності і потребує певних змін та доповнень з огляду на появу нових тенденцій. Особливої уваги потребує сільське господарство, яке є основною продовольчої ланки національної економіки. Управління сталим розвитком сільського господарства у глобальному середовищі – це комплексно-системний процес, який пов'язаний з такими аспектами корпоративного управління, як управління конкурентоспроможністю, стратегічний менеджмент, екологічний менеджмент, управлінням соціальним розвитком, міжнародний менеджмент, метою якого є виробництво еколого безпечних продуктів харчування, що задовольнятимуть потреби споживачів, враховуючи сформовану культуру споживання, та прогнозовані потреби майбутніх поколінь.

На четверту хвилю глобалізації припадає створення Світової Організації Торгівлі у 1995 р. та введення у 1998 р. в безготівковий обіг єдиної європейської валюти євро, а також досягнення чисельності населення на Земній кулі 6 млрд. осіб. Вхідження незалежної України у глобалізаційний економічний простір протягом четвертої хвилі глобалізації характеризується складними процесами пристосування до ринкових відносин, гіперінфляцією, зміною форм та методів державного управління, налагодженням нових партнерських зв'язків з іншими країнами,

входження до міжнародних організацій. У 1996 р. в Україні прийнято Конституцію та валюту гривню. П'ята хвиля глобалізації, на нашу думку, почалася у 2002 р., коли було введено євро в готівковий обіг (табл. 1.8).

Таблиця 1.8

**Характеристика п'ятої хвилі глобалізації економіки
(2002 р. – теперішній час)**

Світові тенденції	Події в Україні
<p>2002 р. Введення в готівковий обіг спільної європейської валюти євро. 2008 р. – початок світової економічної кризи 2008 р. – Мальта, Кіпр, Акротіря і Декелія увійшли в євросону (ввели євро). 2009 р. – заборона використання в Євросоюзі ламп розжарювання потужністю понад 100 Вт, активне впровадження енергозберігальних технологій, розвиток альтернативної енергетики. 2010 р. – створення Митного Союзу між Росією, Білоруссю, Казахстаном. 2011 р. – перехід Естонії на євро. Землетрус у Японії. 2012 р. – на території Росії, Білорусії, Казахстану створено єдиний економічний простір. Росія увійшла у СОТ. 2014 р. – Латвія перейшла на євро. 2014 р. – вихід Росії з “Великої вісімки”. 2015-2016 рр. – суттєве зниження світових цін на нафту. 2016 р. – на щорічній зустрічі в Давосі засновник Всесвітнього Економічного Форуму Клаус Шваб оголосив про початок Четвертої промислової революції. 2016 р. – початок виходу Великобританії з Євросоюзу.</p>	<p>2002 р. – вибори до Верховної ради України 2003 р. – початок конфлікту між Росією та Україною за острів Тузла. 2004 р. – Майдан, Помаранчева революція. Перехід на парламентсько-президентську форму державного управління. 2005 р. – початок газових конфліктів з Росією. Перехід української освіти на європейські стандарти освіти, початок впровадження Болонського процесу. 2006 р. – Україні надано статус країни з ринковою економікою. 2008 р. – Україна увійшла в СОТ 2011 р. – з травня по листопад Україна головувала в Комітеті Міністрів Ради Європи, визнала пріоритетними цілями дотримання прав дитини, а також розвиток місцевого самоврядування. 2012 р. – проведення футбольного чемпіонату “Євро-2012” разом з Польщею. 2013-2016 рр. – військові дії на території України. 2014 р. – початок процедури виходу України з СНД. 2016 р. – підписання угоди між Україною та Євросоюзом про вільну торгівлю. Відмінено візовий режим з Румунією.</p>

Повний перехід на єдину європейську валюту створив підґрунтя для розвитку єдиного європейського ринку, встановлення паритету цін між країнами-членами Євросоюзу. Разом з тим, глобалізаційні процеси, що поглибилися після запровадження євро, негативно відобразилися в

настроях населення європейських країн, оскільки політика єдиної валюти зумовила суттєве підвищення цін на основні групи товарів. Створення єдиного економічного простору на європейському континенті зумовило загострення конкуренції та посилення вимог щодо конкурентних параметрів товарів, що беруть участь у міжнародній торгівлі.

При цьому, було закладено підґрунтя для домінування на даному ринку країн, що мають вищий рівень економічного розвитку. Важливим моментом п'ятої хвилі глобалізації є значна увага до енергетичної безпеки в глобальному середовищі. Домінуючу роль у процесі удосконалення виробничих технологій відіграють енергозберігальні технології та розвиток альтернативної енергетики. Неоднозначні тенденції в енергетиці викликало суттєве зниження світових цін на нафту у зв'язку зі зняттям обмежень щодо видобутку цього ресурсу Іраном. Така динаміка зумовлює появу на світовому ринку вагомого учасника.

Рейхенбах Т.М. вважає, що “Україна – за економічними критеріями – країна, бідна на сировину, необхідну для виробництва енергії, незважаючи на те, що в надрах України є 1,2 млрд. т у нафтовому еквіваленті розвіданих запасів і підготовлених до експлуатації родовищ та 4,9 млрд. т прогнозних ресурсів (на 1200 років за щорічної потреби 40 млн. т нафти на рік), а перспективні запаси вуглеводнів оцінюються у понад 1130 млн. т умовного палива – лише близько 15 % споживання енергії без збитків покриваються за рахунок вітчизняних ресурсів” [416, с. 276].

Питання енергозбереження та енергоефективності останнім часом набуває все більшої актуальності у світі та в Україні зокрема. Підвищення цін на енергоносії для України, ускладнення процесів укладання договорів щодо енергопоставок, вичерпування наявних енергетичних ресурсів зумовлює необхідність розробки програм підвищення енергоефективності. Заходи щодо енергозбереження нині розробляються в різних сферах національної економіки, втім варто визначити пріоритетні з них, де

вирішення даної проблеми є особливо значимим. Такою економічною сферою є аграрний сектор економіки. По-перше, сільськогосподарська продукція та продукти її переробки є енергомісткими, що суттєво підвищує собівартість її виробництва, по-друге, у процесі виробництва даної продукції відбувається взаємодія з живими організмами, що потребує застосування особливих технологій, по-третє, виробництво продуктів харчування має стратегічне значення для національної економіки, тому зниження енергомісткості в даній сфері сприятиме зміцненню продовольчої безпеки держави.

Білан Л.В. та Гуцуляк Ю.В. аналітично підтверджують актуальність пошуку резервів енергозбереження в сільському господарстві, науковці зазначають, що “одним із найбільших споживачів енергії у народному господарстві є сільське господарство: агропромисловий комплекс України споживає 35 млн. т умовного палива за рік, половина якого – у вигляді дефіцитного рідкого палива; сільське господарство споживає близько 30 % рідкого палива, що становить близько 8 млн. т і більше 9,2 % електроенергії від її споживання в народному господарстві України” [34, с. 255].

Проекти з енергозбереження мають важливе як економічне, соціальне та екологічне значення, оскільки з одного боку, вони забезпечують зменшення витрат, а з іншого підвищують рівень соціального комфорту та екологічну ситуацію на різних рівнях. Таким чином, можна зробити висновок, що програма енергозбереження є складовою стратегії сталого розвитку. Для забезпечення сталого розвитку в сільському господарстві необхідно розвивати інноваційну діяльність та забезпечувати розширене відтворення. Вирішити ці завдання можна за допомогою впровадження програм енергозбереження. Високі енерговитрати в аграрній сфері насамперед пов'язані з неефективним використанням техніко-технологічної бази, значна частина машинно-тракторного парку має високий коефіцієнт спрацювання, тому розширене відтворення у цій сфері не відбувається.

Впровадження інновацій, зокрема спрямованих на оновлення техніко-технологічної бази, сприятиме зменшенню енергетичних затрат та збільшенню нагромаджень амортизаційного фонду.

Оптимізація рівня аграрного виробництва має здійснюватись за різними критеріями: економічними, енергетичними, екологічними, соціальними. Це ще раз підкреслює вагомість енергетичної складової у концепції сталого розвитку. Отже, в сучасній інтерпретації сталий розвиток аграрної сфери – це процес вирощування сільськогосподарських культур та розведення тварин, виробництво сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки за допомогою ресурсо- та енергоощадних технологій на основі синергетичного підходу до процесу взаємодії економічних, екологічних та соціальних систем, що забезпечує ефективність в оперативному та стратегічному періодах.

Таким чином, енергетична складова економічного розвитку – це та ланка, яка об'єднує держави в глобальному середовищі. Пошук джерел зниження енерговитрат, активне використання відновлювальних ресурсів для виробництва енергії виступають основними орієнтирами стратегій більшості країн світу. У вирішенні цього питання Україна відіграє важливу роль, оскільки володіє значними обсягами сировини для виробництва енергії з альтернативних ресурсів.

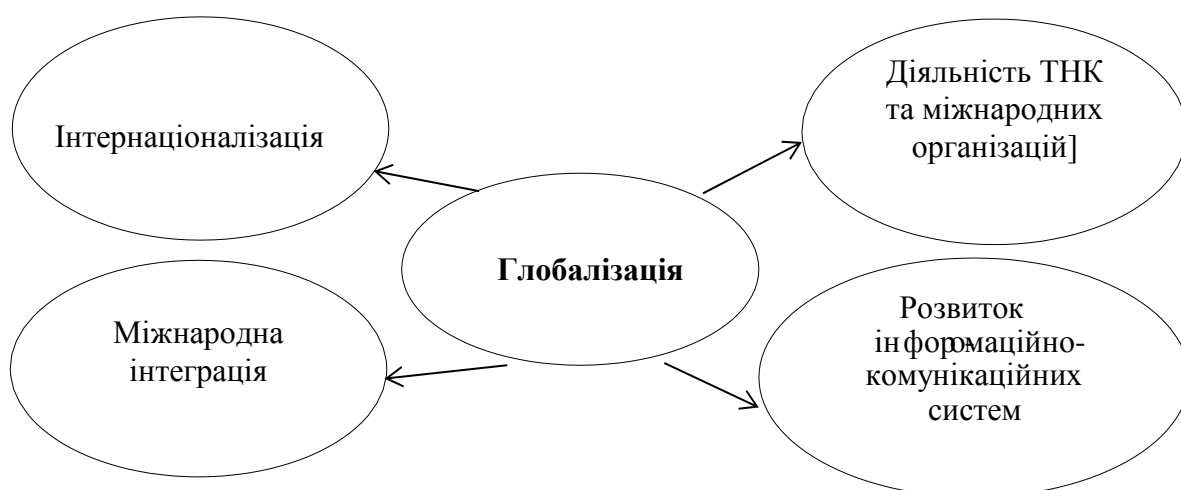
П'ята хвиля глобалізації економіки починається для України з наростання масових протестів, що спровокувало “Помаранчеву революцію”. Україною обрано курс на євроінтеграцію. Вагомими етапами при цьому, є визнання України державою з ринковою економікою у 2006 р., її вступ до СОТ (2008 р.) та військові дії, які розпочалися у 2013 р. у зв'язку з масовими протестами проти відступу від курсу на євроінтеграцію і тривають по теперішній час. Таким чином, глобальні тенденції та інтеграційні події в Україні підкреслюють актуальність переосмислення підходів щодо сутності ринку та принципів його функціонування в умовах глобалізації економіки.

Питання входження України в глобальний економічний простір останнім часом привертають увагу низки науковців. З огляду на значний вплив глобальних систем та зв'язків на національну економіку та суспільство у науковій літературі з'являється все більше праць, присвячених питанням глобальної економіки та глобалізації. З розвитком досліджень даної проблематики виникла нова наука глобалістика.

Серед праць, у яких розглядається вплив глобалізації на економіку України, варто звернути увагу на точку зору С.С. Якубенко, яка зазначає, що “нині відбувається перехід світової економіки до індустріального та постіндустріального етапу розвитку, що зумовлює глобальні соціально-економічні, культурні, етнічні та політичні зміни, неоднозначне ставлення до глобалізації ґрунтується на положеннях про її небезпеку для країн з менш розвинутим рівнем економіки” [734]. На думку науковця, “необхідним на даному етапі розвитку України і її входженні в глобалізаційний простір є: захист внутрішнього ринку; підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників товарів та послуг; контроль над трудовою міграцією та відтоком кваліфікованих кадрів; поліпшення інвестиційного клімату; співпраця зі світовими організаціями на умовах партнерства та співпраці” [734].

Питання впливу глобалізації на економіку України досліджує В. Геєць, який зазначає, що “серед загальних трансформаційних процесів, які домінують у світі та впливають на хід перетворень в економіці України, визначальною є глобалізація, посилення взаємозалежності у світі й поглиблення інтеграційних процесів” [77, с.15]. Головня О.М. вважає, що “глобалізація економічних ринкових сил є важливим чинником, який визначає сферу практичної діяльності, яка має найповніше використати глобальні ринкові сили в якості продуктивних сил національної економіки, основою якої можуть бути конкурентні переваги в галузі ресурсного, транспортного, виробничого, науково-технічного потенціалу та

геополітичного положення України” [86, с.9]. Поняття “глобалізація” є багатовекторним і може розглядатись як в цілому у світовому масштабі, так і в конкретних умовах, зокрема з точки зору інтеграції України у глобальний економічний простір. Уперше поняття “глобалізація” було запропоновано Т. Левітом у 1983 р., який застосував його для характеристики процесу злиття ринків окремих продуктів, що виробляються великими транснаціональними корпораціями” [83, с. 7]. Після відкриття цього нового наукового напрямку у літературі почали з’являтися різні підходи до трактування даного поняття. На нашу думку, їх доцільно об’єднати в чотири напрямки (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Концептуальні парадигми щодо сутності категорії “глобалізація”

Детальніше проаналізувати сутність даних підходів можна за даними додатку Г, де наведені трактування категорії “глобалізація” з різних точок зору. Узагальнюючи підходи щодо трактування поняття “глобалізація”, вважаємо за доцільне дати йому уточнення. На наше переконання, глобалізація – це процес зближення стратегій розвитку держав з метою вирішення глобальних проблем та завдань, тобто таких які стосуються всього людства.

Отже, в основі глобалізації знаходяться постійно зростаючі потреби людей, що є причиною виникнення й інших глобальних проблем (війни і миру, екологічні проблеми, вичерпності ресурсів, проблеми світового океану, бідності та соціальної нерівності тощо).

Тобто прерогативою глобалізації є економічний аспект, значення якого полягає у пошуку можливостей задоволення світового попиту. Виходячи з цього, варто зазначити, що глобалізація економіки – це закономірний процес поглиблення зв'язків між національними економіками різних держав для одержання синергічного ефекту в процесі задоволення постійно зростаючого попиту на основі комплексного підходу щодо використання економічних ресурсів, виробництва та продажу продукції, робіт, послуг, забезпечуючи при цьому баланс між соціальною, економічною, екологічною та енергетичною системами.

Вплив глобалізації на економічні процеси, що відбуваються у країнах світу, зумовив зміну підходів до трактування категорії “ринок”. Ринок є інтегрованою складовою глобального середовища, що функціонує у взаємопов'язаній системі ринкових економік країн світу. Отже, основою глобалізації економіки є глобалізація ринків. Питання розширення меж ринків набуває все більшої актуальності. Виникає дискусія щодо доцільності тотожного вживання понять “глобальний ринок” та “світовий ринок”, а також “глобальна економіка” та “світова економіка”.

Досить ґрунтовно сутність та структуру світового ринку досліджують О.Р. Кайряк і О.Б. Гамуга, які зазначають, що “світовий ринок – це сукупність національних ринків, поєднаних між собою всесвітніми господарськими зв'язками на підставі міжнародного поділу праці, спеціалізації, кооперування, інтеграції виробництва і збуту товарів і послуг” [168, с. 10]. На думку М. Батуріної та В. Лукова, “до категорії світових належать усі товарні ринки, на яких виключно велику частку складають зовнішні торговельні операції, наприклад, світовий ринок

олова, де експортна квота сягає 90 % від його виробництва, і ті, де вона помірна 30-50 % (ринок автомобілів) і незначна – 10- 20 %” [17, с. 156]. Як зазначає О.Ю. Бобловський, “глобальний ринок усуває національні та територіальні сегментації розподілу споживання товарів і формує ринкову сегментацію, яка ґрунтується на задоволенні потреб, що пов’язані з бажаннями і перевагами певного роду штучних задовольень, які пропонує інтеркультурне масове виробництво, ринок, як система “біополітичного структурування” життєвого ладу створює стилі життя, дизайнерський простір, які уніфікують символічне оточення людей по всьому світу, залучаючи специфіку культурних локальностей як чергову товарну пропозицію, що поширює товарний вибір” [42, с. 438].

На думку М. Кастельса, “починаючи з 1980-х років, глобалізація ринків і капіталу створили нову інфраструктуру – структуру світової економіки, а разом з цим утворилась і глобальна організація життєдіяльності регіональних і тотальних спільнот, склався глобальний інтегрований ринок, в який об’єднались фірми різних регіонів, але не змогли подолати специфіку цих регіонів” [174, с. 95].

Науковці [239, с. 76] вважають, що “міжнародні економічні відносини реалізуються через їх суб’єкти, до суб’єктів глобального ринку належать міжнародні організації, держави (органи законодавчої та виконавчої влади), транснаціональні корпорації (ТНК), транснаціональні банки (ТНБ), асоціації виробників, приватні особи та ін.” [239, с. 76].

Для товаровиробників важливе значення має глобальна сегментація ринку. На думку Н.Б. Мязіної, це “процес ідентифікації специфічних сегментів потенційних споживачів у вигляді групи країн або груп індивідуальних покупців з однаковими характеристиками, що з великою вірогідністю продемонструють схожу поведінку під час купівлі” [288, с. 337]. “Глобальна економіка – це сукупність національних господарств, пов’язаних один з одним системою міжнародного поділу праці (МПП),

економічними і політичними відносинами” [606]. “Універсальний зв’язок між національними господарствами здійснюють міжнародні економічні відносини” [92, с. 365].

На переконання представників економічної теорії [285, с. 283], “глобальна економіка базується на внутрішньогалузевому міжнародному поділі праці, який передбачає виготовлення будь-якого кінцевого продукту, придатного для споживання, у якості окремої галузі, таким чином, поряд із продукцією кінцевого попиту на світовий ринок почала надходити і продукція проміжного попиту, що забезпечувало зниження сукупних витрат, а іноді й економію на масштабах виробництва” [285, с. 283].

Глобальна економіка являє собою нову історичну реальність. Вона, на відміну від світової економіки, “спроможна працювати як єдина система у режимі реального часу в масштабах усієї планети” [174, с. 67]. “Глобальна ринкова економіка передбачає активізацію конкурентної боротьби, особливо серед країн, що розвиваються, тому забезпечення продовольчого ринку України товарами вітчизняного виробництва, зокрема рослинництва, та просування українських товарів на міжнародні ринки є стратегічним завданням та невід’ємною умовою розвитку нашої держави” [166, с. 533].

Таким чином, можемо запропонувати авторський підхід щодо взаємозв’язків понять “глобальний”, “світовий”, “міжнародний”, “зовнішньоекономічний” в контексті їх вживання щодо ринкової економіки.

На нашу думку, термін “світовий” доцільно вживати до явищ та процесів, які мають одновекторний характер, тобто сприяють вирішенню однієї або незначної кількості взаємопов’язаних завдань у межах охоплення більшості країн, при цьому зберігається самобутність держав, важливу роль відіграє політика протекціонізму кожної з них, учасники

світового простору є незалежними і, вступаючи у міжнародні відносини, легко можуть їх розірвати. Дефініцію “міжнародний” доцільно вживати, якщо явище чи процес передбачає взаємодію з однією або кількома державами (на противагу зі світовим великомасштабним охопленням). Світовими та міжнародними можуть бути економіка, ринки, їх сегменти, відносини, діяльність, середовище, простір.

Поняття “зовнішньоекономічний” передбачає розгляд явищ та процесів, які відбуваються зовні відносно даної країни. Даний термін доцільно вживати разом з категоріями “діяльність” та “відносини”, також досить часто в науковій літературі зустрічається поняття “зовнішній ринок”, яке означає продаж продукції за межами національного ринку та встановлення відповідних ділових відносин.

Глобальний підхід передбачає вирішення низки взаємопов’язаних завдань, при цьому держави максимально близько інтегрують між собою. Розірвання зв’язків між державами в умовах глобалізації економіки призведе до структурної перебудови глобального середовища, дисбалансу між елементами ринкової системи. Отже, глобальний ринок – це система поглиблених економічних відносин між країнами з приводу купівлі-продажу товарів, робіт, послуг, що відбувається на територіях всіх держав-учасників обміну за певний проміжок часу на принципах ринкової економіки, що забезпечує збалансування економічного розвитку країн-учасників глобального ринкового середовища. Аналогічним є формулювання дефініції “глобальний агропродовольчий ринок”, на якому об’єктом купівлі-продажу є сільськогосподарська сировина і продукти харчування.

Таким чином, процес глобалізації охоплює різні аспекти розвитку держав, середовища та простору, при цьому домінуючим напрямком є економічна глобалізація, що передбачає об’єднання держав для формування спільного ринку ресурсів та споживчих товарів, обміну

технологіями, підвищення ефективності використання інтелектуальних ресурсів.

Висновки:

1. У сучасних умовах більшість країн світу функціонують на основі ринкової моделі економіки, при цьому, виникає необхідність удосконалення трактування базових категорій. Зокрема, категорію “ринок” доцільно розглядати з позиції підходу економічної теорії (економічна теорія, мікро-, макроекономіка, соціальна економіка, право, державне регулювання економіки), управлінського підходу (управління потенціалом, стратегічне управління, управління виробництвом, міжнародне та екологічне управління), маркетингово-логістичного підходу (маркетинг, логістика, інформаційне забезпечення), підходу з точки зору інтелектуальної власності та бізнесу (інтелектуальна власність, інтелектуальний бізнес, інтелектуальний потенціал). Ринок являє собою сукупність економічних відносин між ринковими суб'єктами з приводу купівлі-продажу ринкових об'єктів на визначеній території, за певний проміжок часу за умови вільного кон'юнктурного ціноутворення, обмеженого державного регулювання, свободи вибору і вільного розпорядження предметами купівлі-продажу в умовах обмежених ресурсів під впливом глобалізації економіки.

2. Ринок має складну ієрархічну структуру, яка сприяє ефективному функціонуванню всіх його елементів. У концептуальному плані ринок можна описати моделлю, яка має охоплювати: перший рівень відносин якої формує ринкова система, що включає сукупність суб'єктів (агентів, стейкхолдерів), об'єктів та типів ринку; другий рівень відносин є кон'юнктурним, який оснований на ринковому механізмі, що включає сукупність методів та важелів; третій рівень відносин здійснюється в ринковому середовищі, що поділяється на внутрішньодержавне (макросередовище) та глобальне (мегасередовище); кінцевою метою якої є

задоволення потреб споживачів з найвищою ефективністю функціонування ринкової системи, при цьому, запропоновано шість ринкових парадигм.

3. Базовим сегментом глобального та національного ринків є агропродовольчий ринок, який є сукупністю відносин, визначених у часі та просторі з приводу купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, продуктів її переробки та побічної продукції, що об'єднані в складну ієрархічно упорядковану структуровану систему, яка охоплює підсистеми та сегменти, що можуть бути пов'язаними та непов'язаними між собою.

4. Агропродовольчий ринок поділяється на три основні підсистеми: ринок тваринницько-промислової продукції; ринок рослинницько-промислової продукції; ринок побічної агропродовольчої продукції та продуктів їх переробки, кожен з цих підсистем доцільно класифікувати за специфічними ознаками, які підкреслюють їх значимість і структуроутворювальну роль у розумінні сутності агропродовольчого ринку.

5. Розвиток сучасних економічних систем здійснюється під впливом глобалізації. Концептуальні парадигми щодо сутності категорії “глобалізація” доцільно об'єднано в чотири групи: інтернаціоналізація, міжнародна інтеграція, діяльність ТНК та міжнародних організацій, розвиток інформаційно- комунікаційних систем; запропоновано авторське визначення категорії “глобалізація”, яке, на відміну від існуючих, передбачає процес зближення стратегій розвитку держав з метою вирішення глобальних проблем та завдань, тобто таких які стосуються всього людства.

6. Прерогативою глобалізації є економічний аспект, значення якого полягає у пошуку можливостей задоволення світового попиту. Категорія “глобалізація економіки” характеризує закономірний процес поглиблення зв'язків між національними економіками різних держав для одержання синергічного ефекту в процесі задоволення постійно зростаючого попиту

на основі комплексного підходу щодо використання економічних ресурсів, виробництва та продажу продукції, робіт, послуг, забезпечуючи при цьому баланс між соціальною, економічною, екологічною та енергетичною системами.

7. Концепція сталого розвитку посідає чільне місце в теорії глобалізації, при цьому сталий розвиток означає процес здійснення господарської діяльності, що передбачає виробництво та реалізацію товарів, робіт, послуг на основі синергетичного підходу до процесу взаємодії економічних, екологічних соціальних та енергетичних систем, що забезпечує ефективність функціонування господарського елемента в оперативному та стратегічному періодах; доцільним є вживання нової категорії в галузі управління – “управління сталим розвитком сільського господарства у глобальному середовищі”, доцільним є залучення до класичних складових сталого розвитку (економічної, соціальної, екологічної) енергетичної.

Література

1. Агарков О.А. Соціальна інфраструктура як один з напрямів реалізації соціально-державного маркетингу. *Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах “Грані”*. 2010. № 2 (70). С. 124-129.

2. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АРІФРУ) – (Stock market infrastructure development agency of Ukraine (SMIDA)). web-site. URL: <https://smida.gov.ua/> (дата звернення: 12.03.2018).

3. Аграрне інформаційне агентство. web-site. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/top-10-tovariv-agrarnogo-eksportu-z-ukraini-u-2017> (дата звернення: 12.02.2018)

4. Аграрний маркетинг. За ред. П.І. Островського. К.: Центр навчальної літератури. 2006. С. 34–35.

5. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: інформаційно-аналітичний збірник. Вип. 5 / за ред. П.Т. Саблука та ін. К.: ІАЕ УААН. 2002. С. 433.

6. Агрохолдинг “Agrofusion” – найбільший в Україні і один з найбільших в Європі виробників томатної пасти / Херсонська правда. 2013. веб- сайт.

URL: Режим доступу: <http://pravda.ks.ua> (дата звернення: 12.02.2018).

7. Акционерное дело: учебник / В.А. Галанов, З.К. Голда, О.А. Гришина и др.; под ред. В.А.Галанова. М.: Финансы и статистика, 2003. 544 с.

8. Альтернативна енергетика в Україні URL: <http://moesonce.com/ukraine/bilshe-alternativnoi-energetiki-v-ukraini.html>.

9. Амеліна Ю.С. Модель формування оптимального асортименту органічної овочево-ягідної продукції закритого ґрунту. *Економічний нобелівський вісник*. 2014. № 1 (7). С. 14-20.

9. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році”. К. : НІСД, 2017. 928 с.

10. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник 2-ге вид., доп. і перероблене. К. : КНЕУ, 2002. 624 с.

11. Артиш В.І. Управлінські аспекти розвитку виробництва екологічно чистої продукції в сільському господарстві України. *Науковий вісник Національного аграрного університету*. 2006. № 102. С. 242-247.

12. Афанасьев И.В., Рогожин В.Д., Рудика В.И. Управление развитием предприятия : монография. Харьков : ИНЖЕК, 2003. 184 с.

13. Бабаев О.И. Совершенствование управления вертикально интегрированными структурами (на примере пищевой промышленности): автореф. дис. к.э.н.: спец 08.00.05. М. 2007. 20 с.

14. Бакум М.М. Напрями та інструменти управління ефективністю виробництва зерна. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Вип. 112*. Харків: ХНТУСГ. 2011. С. 23-34.

15. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Статистичний збірник / Відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. К. Державний комітет статистики України. 50 с.

16. Батуріна М., Луков В. Ринок: сутність, основні поняття і структура. К. 2005.384 с.

17. Бачуріна І.В. Сутність поняття “аграрний ринок”. *Економіка АПК*. 2009. № 9. С. 108–111.

18. Башнянин Г.И. Экономические системы: монография. Т. 4 Львов: Лига-Пресс, 2013. 508 с.

19. Башнянин Г.І. Генеза ринкової економіки (політекономія, макро-, мікроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси банку, інвестиції, біржова діяльність): терміни, поняття,

персоналії). За ред. Г.І. Башнянина, В.С. Іфтемінчука. К. : Магнолія плюс, 2004. 688 с.

20. Башнянин Г.І. Економічні системи: монографія: Т. 4. Львів : Ліга-Прес, 2013. 508 с.

21. Башнянин Г.І. Загальна економічна теорія; Спеціальна економічна теорія Ч.1; Ч.2. / Г.І. Башнянин, П.Ю. Лазур, В.С. Медведєв. К.: Ніка-Центр; Ельга, 2002. 527 с.

22. Бевентер Э., Фон Хампе Й. Основные знания по рыночной экономике в восьми лекциях / пер. с нем. В. П. Гутника. М. : Республика. 1993. 176 с.

23. Безверхий К.В. Дотація як ефективна форма державної аграрної політики щодо розвитку селянських господарств в Україні. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2011. Вип. 3 (21), част. 2. С.68-72.

24. Безус Р.М. Формування організаційно-економічних засад розвитку виробництва органічної продукції / Дис... доктора. екон. наук : 08.00.04; Житомирський національний агроекологічний університет. Житомир : ЖНАУ, 2015. 499 с.

25. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма ответы на глобализацию / пер. с нем. А. Григорьева и В. Седелькина. М.: Прогресс-Традиция, 2001. 304 с.

26. Белей С.І. До проблем розвитку сільських територій. Сталій розвиток економіки. 2011. № 2. С. 111-115.

27. Белей С.І. До проблем розвитку сільських територій. Сталій розвиток економіки. 2011. № 2. С. 111-115.

28. Белопольский Н.Г. Энвайроника – наука о развитии и совершенствовании общества и мира. Донецк; Мариуполь : ИЭП НАН Украины, 1997. 331 с.

29. Береговий В. Проблеми продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*. 2011. № 5. С. 71–78.

30. Березін О.В. Продовольчий ринок України. Теоретико-методологічні засади формування і розвитку : монографія. К. : Центр учбової літератури, 2008. 184 с.

31. Бернар И., Колли Ж-К Толковый экономический и финансовый словарь : франц., русская, англ., немецкая, испанская терминология : в 2-х т. / пер. с фр. М. : Международные отношения, 1996. Т. 1. 784 с.

32. Біла І.В. Оцінка ефективності використання фінансового лізингу в

сучасних умовах на Україні. *Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект*. Донецк: ДонНУ, 2007. № 4. С. 1480-1484.

33. Білан Л.В., Гуцуляк Ю.В. Шляхи енергозбереження в сільському господарстві. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Техніка та енергетика АПК*. К., 2011. Вип. 166, Ч. 4. С. 254-259.

34. Білецька Л.В., Білецький О.В., Савич В.І., Економічна теорія (Політекономія. Мікроекономіка, Макроекономіка). К. : Центр учбової літератури, 2009. 688 с.

35. Білоброва Т.О. Циклічність як важлива характеристика розвитку ринку нерухомості. *Вісник Донецького університету. Сер. В: економіка і право*. 2008. Вип. 1. С. 213-219.

36. Білорус О., Власов В. Глобалістика – нова синтетична наука. *Вісник НАН України*. 2010. № 3. С. 17-26.

37. Білоусько Т.Ю. Проблеми технічного забезпечення аграрних підприємств в контексті підвищення їх конкурентоспроможності. *Вісник НТУ “ХПІ”*. 2013. № 52 (1025). С. 7-12.

38. Білоусько Я.К. Відтворення і оновлення машинно-тракторного парку аграрної сфери. *Агроінком*. 2013. № 3. С. 52-54.

39. Біологічний захист рослин в органічному землеробстві / В.Г. Мироненко, Л.П. Ющенко. *Науковий вісник НУБІП України*. 2009. Вип. 134. Ч.3. С. 33–38.

40. Бобловський О.Ю. Міжкультурна взаємодія в умовах глобалізації. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2012.

№ 995. С. 49-53.

41. Бобловський О.Ю. Ринкова природа міжкультурної взаємодії. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : Наук. вісник : зб. наук. Праць*. Нац. пед. унт ім. М.П. Драгоманова, Українська АН. К. : Видво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 61. (№ 6). С. 436439.

42. Богатирьов І. О. Ефективність розвитку підприємства. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2006. № 8. С. 79.

43. Бондар О.В. Функціонування механізму ціноутворення на продукцію галузі рослинництва в умовах невизначеності та ризику. *Економіка та управління АПК*. 2015. № 1. С. 9-11.

44. Брадул О.М. Концепція обліково-аналітичної інформації в

параметральному управлінні економічними процесами корпорацій. *Вісник ЖДТУ*. 2010. № 4 (54). С. 30-33.

45. Бунчиков О.А., Холодов О.А., Бунчикова Е.В. Сущность и особенности экономических отношений в АПК. *Вестник аграрной науки Дона*. 2009. № 1. С. 79-83.

46. Бураковська Н. Соціальна стратегія розвитку торговельного підприємства. *Матеріали Інтернет конференції "Соціум. Наука. Культура" (вересень 2011)*. веб-сайт. URL: <http://intkonf.org/burakovska-n-sotsialna-strategiya-rozvitku-torgovelnogo-pidpriemstva>. (дата звернення: 12.02.2018).

47. Бурачек І.В., Свіцельська В.В. Моделі корпоративного контролю в акціонерних товариствах. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2012. № 1. С. 42-45.

48. Бурачек І.В., Свіцельська В.В. Моделі корпоративного контролю в акціонерних товариствах. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2012. № 1. С. 42-45.

49. Бурденко І.М. Сутність ринку похідних фінансових інструментів та його структура. *Вісник Хмельницького національного університету* 2011. № 5. Т. 2. С. 225-229.